

# Valorizacija Austrougarske kulturne baštine grada Pule

---

Škare, Sandra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:830524>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**



Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



Sveučilište Jurja Dobrile u Puli  
Fakultet ekonomije i turizma  
„Dr. Mijo Mirković“

**Sandra Škare**

VALORIZACIJA AUSTROUGARSKE KULTURNE BAŠTINE GRADA  
PULE

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli  
Fakultet ekonomije i turizma  
„Dr. Mijo Mirković“

VALORIZACIJA AUSTROUGARSKE KULTURNE BAŠTINE GRADA  
PULE

Završni rad

**JMBAG:** 0303025001, izvanredan student  
**Studijski smjer:** poslovna ekonomija – smjer Turizam

**Predmet:** ekonomika turizma  
**Znanstveno područje:** društvene znanosti  
**Znanstveno polje:** ekonomija  
**Znanstvena grana:** trgovina i turizam  
**Mentor:** prof. dr. sc. Marija Bušelić

Pula, rujan 2020.



## IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani SANDRA ŠKARE, kandidat za prvostupnika poslovne ekonomije – smjer Turizam ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

---

U Puli, 13.09.2020. godine



## **IZJAVA o korištenju autorskog djela**

Ja, SANDRA ŠKARE dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom VALORIZACIJA AUSTROUGARSKE KULTURNE BAŠTINE GRADA PULE koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 13.09.2020.

Potpis

---

## SADRŽAJ:

1.	UVOD .....	1
2.	KULTURA I TURIZAM .....	2
2.1.	Kulturni turizam i turistička kultura .....	3
2.2.	Razvoj turističke ponude.....	4
2.3.	Razvoj proizvoda .....	5
2.4.	Akcijski plan razvoja kulturnog turizma .....	6
2.5.	Prioritetne aktivnosti razvoja proizvoda .....	7
2.6.	Razvoj turizma temeljen na kulturnoj ponudi .....	7
3.	RAZVOJ GRADA PULE .....	8
3.1.	Austrougarsko naslijeđe u Puli .....	9
3.2.	Austrougarske kuće i vile u Puli.....	12
3.3.	Fortifikacijske utvrde.....	17
4.	POVIJESNA I KULTURNA VAŽNOST VALORIZACIJE PULSKIH UTVRDA ..	21
4.1.	Valorizacija pulskih utvrda u širu zajednicu .....	24
4.2.	Prenamjena poluotoka Muzil .....	30
4.3.	Štinjanske utvrde .....	31
4.4.	Akvarij u Fortu Verudela .....	32
5.	ZAKLJUČAK.....	33
	LITERATURA .....	34
	POPIS SLIKA .....	36
	SAŽETAK .....	37
	SUMMARY .....	38

# 1. UVOD

Povijest Pule započinje prije otprilike 3000 godina kada je na brežuljku, na kojem se danas nalazi Kaštel, nastalo prvo gradsko naselje, utvrda Histria. Od tada pa sve do danas Pulom su se izmjenjivali mnogobrojni vladari. Pula je kroz svoju povijest doživjela mnoge uspone i padove, a njena se sudbina vrtoglavo promijenila u 19.stoljeću. carevom odlukom da postane glavna austrougarska ratna luka. Zahvaljujući toj povijesnoj odluci, grad je doživio neviđen razvitak. U to su se vrijeme počele intenzivno graditi fortifikacije koje su štatile grad i okolicu s morske i kopnene strane pretvorivši ga u najzaštićeniji grad Monarhije. Trenutno takva vrsta baštine nije dovoljno valorizirana i prepoznata kao nešto važno, već je prepuštena propadanju i zubu vremena, a krađe i devastacije na tim su područjima svakodnevica.

Prikupljanjem sekundarnih podataka iz različitih izvora (stručna literatura, časopisi, članci, internet) nastojalo se dobiti dublji uvid o valorizaciji austrougarske kulturne baštine grada Pule. Pretraživanjem sekundarnih izvora podataka, metodom dedukcije i deskripcije nastojale su se utvrditi dosadašnje spoznaje o valorizaciji austrougarske baštine, da bi se kasnije metodom analize i sinteze svi prikupljeni podaci obradili i iz njih izveli određeni zaključci koji su objedinjeni u završnom dijelu.

Rad je podijeljen u 5 poglavlja kroz koje je razrađen sam cilj ovog rada, a to je prikazati valorizaciju Austrougarske kulturne baštine u gradu Puli. Nakon uvodnog dijela u prvom je poglavlju obrađen teorijski dio turizma, kulturni turizam i turistička kultura, te razvoj turističke ponude.

U drugom je poglavlju opisan razvoj grada Pule, njena povijest i naslijeđe, dok je u trećem dijelu razrađena sama tema, dotaknuta je kulturna baština iz doba Austrougarske, navedene su najvažnije fortifikacijske utvrde, istaknuta je povijesna i kulturna važnost valorizacije istih, te njihova integracija u zajednicu. Nakon obrade teme slijedi završni dio u kojem su izneseni najvažniji zaključci koji su se provlačili kroz cijeli rad.

## 2. KULTURA I TURIZAM

**Kultura** kao sociološki fenomen, prema jednoj od brojnih definicija, predstavlja svekoliku duhovnu, društvenu i gospodarsku aktivnost. Stara koliko i društvo, sinonim je za rezultate ljudskog stvaralaštva, posebno za sva područja umjetnosti i kreativnosti, kao i način života, tradiciju, jezik, vjeru, običaje... Obilježene različitim povijestima i prostorima, kulture se razvijaju drukčije od nekih drugih, ali u stalnom susretu s ostalima<sup>1</sup>.

U širem smislu, ona predstavlja sve što je stvorilo ljudsko društvo i što postoji kao rezultat tjelesnog i umnog rada, za razliku od prirodnih pojava. Kultura se može nazvati i "zajedničkom riznicom priča koje društvo povezuju u jednu cjelinu. Dio te riznice su priče o vlastitom podrijetlu, dakle životopis (životna priča) društva koji mu govori što ono jest".

Nekad je, u svakodnevnom životu ili stjecana putovanjima, bila dostupna samo najbogatijim slojevima, a danas gotovo svima. Osim što je okosnica identiteta jednog društva i njegov duhovni pokretač, kultura je oduvijek i jedan od glavnih razloga turističkih putovanja.

**Turizam** je, za razliku od kulture, pojava modernog društva. Prema jednoj od brojnih definicija, on predstavlja „osmišljeni način provođenja slobodnog vremena koji pridonosi oporavku i razvoju fizičkih i psihičkih sposobnosti čovjeka“. Osim pozitivnih utjecaja na zdravlje, on proširuje znanje, kulturne i duhovne vidike te ima određeni politički utjecaj. Turizam značajno sudjeluje u ukupnome društvenom, ekonomskom i gospodarskom napretku obogaćujući život društva i pojedinca. Osim što je važan društveni i ekonomski fenomen, on predstavlja i značajnu prostornu i ekološku pojavu koja obilježava suvremenu civilizaciju, stoga je potrebno proučiti njegove i pozitivne i negativne strane.

---

<sup>1</sup> <http://www.turisticka-kultura.com>, (18.05.16.)



## 2.1. Kulturni turizam i turistička kultura

Po jednoj od mogućih definicija, **kulturni turizam** je vrsta turizma koja se odnosi na kulturna dobra i predstavlja "kretanje čija je glavna motivacija proširiti svoja obzorja, traganje za novim saznanjima i emocijama izazvanim otkrivanjem baštine i njenog okruženja".<sup>2</sup>

**Turistička kultura** razmatra pak način kako sustavno graditi turizam, misleći pritom na osvještavanje važnosti baštine, njene kulturološke i razvojne dimenzije od lokalne do svjetske razine. Istodobno, ona nastoji ponuditi na integrirani način znanja iz područja turizma, poduzetništva i marketinga, kao i vještina dobrog komuniciranja, poznavanja jezika, timskog rada i suvremenih tehnologija. Drugim riječima, njezin je cilj podučavati prepoznavanju vrijednosti materijalne i nematerijalne baštine, ali i očuvanju ljudske dimenzije, gostoljubivosti i izvornosti. Ugodno okruženje i ljubazni građani – domaćini, drugdje gosti, pronositelji vrijednosti svog zavičaja i kulture, značajna su jamstva ekonomskog i općeg napretka. Time se stvaraju preduvjeti uzajamnog poznavanja i uvažavanja kao doprinos izgradnji kulture mira te pridonosi gospodarskom razvoju, a time boljitku i blagostanju pojedinca i društva u cijelosti. U kontekstu ovog posljednjeg posebno treba istaknuti njezinu ulogu u smanjenju rastuće nezaposlenosti, jer ona nudi znanja koja omogućuju bavljenje turizmom, od profesionalnog odnosa do samozapošljavanja.

Za razliku od kulturnog turizma koji ima potrošački karakter, turističkoj kulturi je cilj odgojiti i obrazovati, izgraditi "kulturnog domaćina" koji će svojim znanjem, radom i zalaganjem usmjeriti ponudu svoje turističke zemlje ili regije prema što većem broju "kulturnih turista", a to podrazumijeva, prema nekim definicijama, goste natprosječnog obrazovanja i prihoda te iskusne putnike koji su zainteresirani za kulturna događanja. Istodobno, tako se postaje i kulturni gost, čije potrebe postaju puno šire i osvještenije u pogledu kulture „drugoga“.

---

<sup>2</sup> <http://www.turisticka-kultura.com>, (18.05.16.)

**Afirmacija kulturnog turizma** u Hrvatskoj, po mišljenju stručnjaka Vijeća Europe, znači turistički program u Hrvatskoj koji je puno širi od obilazaka lokaliteta baštine, crkava, muzeja..., iako su i oni važni. To podrazumijeva veličanje svakog vida hrvatske kulture: hrane, vina, krajolika, tradicijskih zanata, aktivnosti i zanosa ljudi, pa čak i jezika. Umjesto da turistu dopustimo da bude samo prolaznik, moramo ga povezati s lokalnim stanovništvom i pretvoriti ga u kulturnog istraživača i pronalazača. Time turisti postaju putnici s izraženom željom da shvate Hrvatsku i nešto joj daju zauzvat. Ta se politika temelji na načelu da se lokalni resursi iskoriste gdje je god to moguće i da budu izrazito hrvatski. Cilj je te politike proširiti sezonu izvan ljeta, proširiti geografsko područje izvan plaže - i na unutrašnjost zemlje, jamčiti održivost, poticati razvoj malog poduzetništva i gospodarski napredak. Dakle, prema njima, politika turizma mora biti dio kulturne politike jer je u Hrvatskoj turizam kultura.

Neupitno je da je na državnoj razini, kao i u nizu destinacija, u posljednjih 10 godina mnogo učinjeno na razvoju ove grupe proizvoda, ponajviše zahvaljujući donošenju državne strategije razvoja kulturnog turizma, ali i sustavnom radu na kreiranju regionalno i globalno prepoznatih događanja i pojačanom otvaranju kulturnom turizmu od strane sve većeg broja pojedinačnih destinacija. Ključne barijere daljnjem rastu treba tražiti u sustavu komercijalizacije (prije svega u integriranju u svjetske sustave), a potom i u sustavu destinacijskog upravljanja kojim bi se kulturni sadržaji na pravi način integrirali u pozicioniranje i isporuku ukupnog doživljaja na razini pojedinih destinacija. Posebno relevantni proizvodi kulturnog turizma za Hrvatsku uključuju: gradski turizam, turizam baštine, turizam događanja, kreativni turizam te vjerski turizam.<sup>3</sup>

## **2.2. Razvoj turističke ponude**

Uz razvoj bitnih proizvoda za hrvatski turizam, razvoj turističke ponude podrazumijeva i završavanje procesa privatizacije, aktiviranje turistički interesantne, a neiskorištene državne imovine te unapređenje smještajne i ostale turističke ponude. S

---

<sup>3</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

obzirom na to da Hrvatska ima velik broj zaštićenih područja, da je 47% kopnenog teritorija u ekološkoj mreži RH, a dio tih područja je uključen u prijedlog buduće europske ekološke mreže NATURA 2000, posebnu pozornost valja posvetiti procjeni prihvatnog kapaciteta i utvrđivanju prihvatljivih sadržaja turističke ponude, naročito na obali i otocima<sup>4</sup>.

### **2.3. Razvoj proizvoda**

„Sunce i more“ danas je dominantan turistički proizvod Hrvatske, a to će ostati i u budućnosti pod uvjetom da se njegova konkurentna pozicija na tržištu Mediterana kontinuirano unapređuje kroz sadržajno obogaćivanje i povećanje kvalitete smještajne i uslužne ponude, odnosno produbljivanje destinacijskog lanca vrijednosti. S druge strane, današnja dominantna pozicija proizvoda sunca i mora istodobno je i osnovni razlog izrazite sezonalnosti turističke potražnje i koncentracije turističkog prometa na uski priobalni pojas. Budući da oslanjanje na proizvod 'sunce i more' dugoročno neće pridonijeti znatnijem unapređenju konkurentne pozicije Hrvatske kao turističke destinacije, a time ni povećanju turističke potrošnje niti boljem korištenju razvojnih potencijala, Hrvatska se u razdoblju do 2020. godine mora pojačano okrenuti razvoju turističkih proizvoda koji će omogućiti ne samo veće korištenje raspoloživih kapaciteta izvan ljetnih mjeseci, nego i aktiviranje turističkih potencijala kontinentalne Hrvatske.<sup>5</sup>

Polazeći od globalnih trendova na turističkom tržištu i kvalitete resursno atrakcijske osnove, odnosno razvojnih potencijala pojedinih proizvoda, za razvoj Hrvatskog turizma do 2020. godine, uz sunce i more, posebno su važne sljedeće grupe proizvoda: nautički turizam (*yachting* i *cruising*), zdravstveni turizam, kulturni turizam, poslovni turizam, golf turizam, cikloturizam (*biking*), eno i gastroturizam, ruralni i planinski turizam te pustolovni i sportski turizam. Uz te grupe proizvoda, Hrvatska svoju priliku vidi i u razvoju nekoliko specifičnih grupa proizvoda, pri čemu ponajviše ekoturizma, omladinskog te socijalnog turizma.

---

<sup>4</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

<sup>5</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

Za razvoj pojedinih proizvoda od izuzetne je važnosti osigurati suvremenu i inovativnu komunikaciju s tržištem, što se prije svega odnosi na bitan iskorak u e-marketingu, odnosno unapređenje *online* informacijsko-prodajnih portala ponuđača usluga i destinacija (npr. kontinuirani rad na sadržaju, usmjerenje prema ciljnim potrošačkim segmentima, doživljajan prikaz ponude, unapređenje web 2.0 funkcionalnosti, optimizacija portala prema tražilicama), intenziviranje mogućnosti online kupnje i/ili rezervacije usluga (npr. smještaja, izleta, karata za događanja) na destinacijskim portalima te intenziviranje razvoja CRM sustava na razini ponuđača usluga i na razini destinacija (npr. tematizirani *newsletteri*, informacije prije i nakon puta).<sup>6</sup>

#### **2.4. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma**

Temeljem ulaganja u razvoj palete inovativnih proizvoda kulturnog turizma te njihove intenzivnije i specijalizirane prodaje i promocije, Hrvatska je prepoznata kao novo, sadržajno i zanimljivo kulturno odredište. Ulaganja u živu gradsku kulturnu scenu rezultirala su uvrštavanjem većih gradova na turističke itinerere, dok su revitalizacija i opremanje pojedinačnih objekata baštine (npr. UNESCO lokaliteti), vjerskih lokaliteta i mreža hodočasničkih putova te uvođenje proizvoda nove generacije koji omogućuju kreativno izražavanje i interakciju posjetitelja s lokalnim ambijentom otvorili Hrvatskoj pristup novim potrošačkim segmentima. Na karti kulturnog turizma kontinentalna i primorska Hrvatska prepoznate su kao destinacije bogate kulturno-povijesne baštine s više od tisuću dvoraca, kurija i utvrda.<sup>7</sup>

Nova izgradnja objekata namijenjenih kulturnom turizmu ima pretežito brownfield karakter te se odnosi na prenamjenu i/ili adaptaciju različitih trenutačno neiskorištenih industrijskih ili vojnih objekata u javnom vlasništvu u cilju stvaranja infrastrukture za razvoj različitih događanja i manifestacija.

---

<sup>6</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

<sup>7</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

## **2.5. Prioritetne aktivnosti razvoja proizvoda**

- Izrada Akcijskog plana razvoja kulturnog turizma u suradnji Ministarstva kulture, Ministarstva turizma i sustava turističkih zajednica;
- Ulaganje u prepoznatljivost niza visoko atraktivnih pojedinačnih kulturnih atrakcija (npr. UNESCO lokaliteti, arheološki nalazi, dvorci);
- Identifikacija mogućnosti razvoja novih događanja s potencijalom međunarodne prepoznatljivosti i gradnje imidža destinacija;
- Poticanje razvoja kulturnih tematskih cesta i putova (npr. povijesne ceste, putovi UNESCO baštine, vjerski putovi), a što podrazumijeva i jasne razvojne kriterije i sustave upravljanja;
- Poticanje primjene minimalne razine turistifikacije kulturnih objekata (npr. radno vrijeme prilagođeno turistima, osnovna interpretacija na svjetskim jezicima).<sup>8</sup>

## **2.6. Razvoj turizma temeljen na kulturnoj ponudi**

Kulturna ponuda treba postati osnova razvoja turizma u gradu. U samu turističku ponudu potrebno je integrirati kulturnu baštinu, rad kulturnih ustanova, kulturne manifestacije, umjetničku produkciju, itd. Naravno, sve se to već radi, ali sporadično i fragmentarno, te je u sam turistički marketing potrebno uključiti kulturnu ponudu.<sup>9</sup>

---

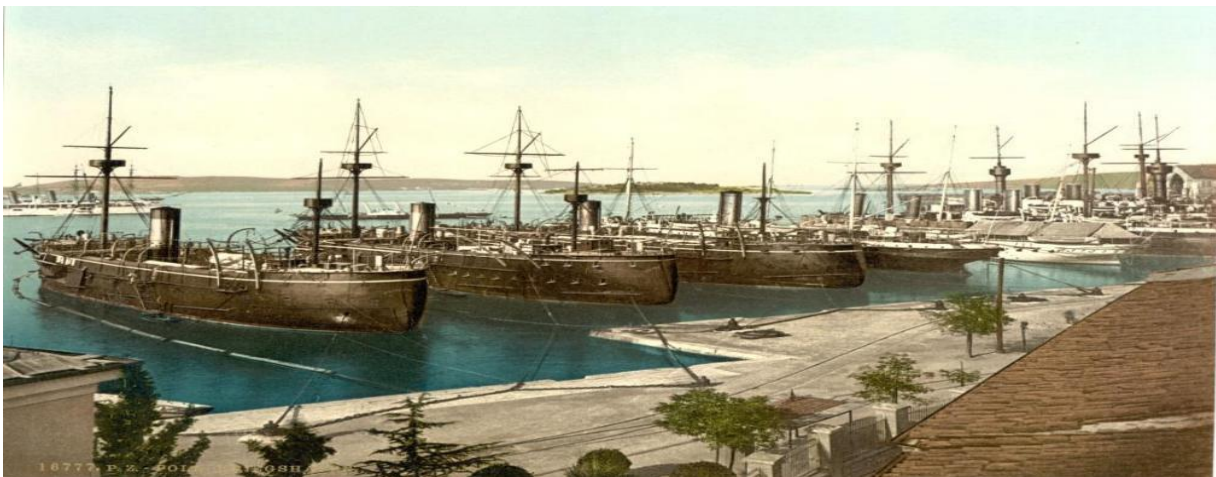
<sup>8</sup> NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.

<sup>9</sup> Kulturna strategija Grada Pule 2014. – 2020. Grad Pula; [http://www.pula.hr/fileadmin/sadr/2017.\\_GV/4.\\_GV/16.\\_Prijedlog\\_kulturne\\_strategije/dokumenti/](http://www.pula.hr/fileadmin/sadr/2017._GV/4._GV/16._Prijedlog_kulturne_strategije/dokumenti/)

### 3. RAZVOJ GRADA PULE

Pula je, kao mjesto naseljeno više milenija, u svom dosadašnjem razvitku prošla različite faze. Neke su od njih manje-više fragmentarno zabilježene, ali nisu sveukupno znanstveno valorizirane, posebice zato što su poslije raspada AustroUgarske najvažniji materijali odnijeti iz Pule i sakupljeni u bečkom Kriegsarchivu. Jedna od izuzetno važnih faza u razvoju grada na jugu Poluotoka, posebno valoriziranog značaja zaljeva i luke, razdoblje je austrijske, odnosno austrougarske vlasti. Štoviše, vrijeme od 1850. do 1918. godine može se promatrati kao okosnica suvremenog velegradskog, europskog i svjetskog blještavila, tog i danas vodećeg istarskoga grada, a pogotovo luke.<sup>10</sup>

*Slika 1. Pula kao ratna luka*



Izvor: <https://www.google.hr>

Urbana povijest Pule doživjela je svoj procvat upravo u doba AustroUgarske nakon što je Pula postala njezina glavna ratna luka i time u vrlo kratko vrijeme vojni centar, ali i industrijska žila kucavica. Budući da nagli razvoj grada zahtijeva i nove

---

<sup>10</sup> Grupa autora, Iz povijesti Pulske luke, Zbornik radova;  
[http://www.lup.hr/fileadmin/korisnicka\\_mapa/povijest/Zbornik-Iz\\_povijesti\\_Pulske\\_luke.pdf](http://www.lup.hr/fileadmin/korisnicka_mapa/povijest/Zbornik-Iz_povijesti_Pulske_luke.pdf)

stambene prostore, vile su nastale iz "prijeke potrebe doličnih zdanja" za austro-ugarske časnike i dužnosnike.<sup>11</sup>

*Slika 2. Pula danas*



Izvor: <https://www.google.hr>

### **3.1. Austrougarsko naslijeđe u Puli**

U vremenu od 1820. do 1916. Pula je arhitektonski oblikovana kao utvrđeni grad. Pulu i njenu okolicu više od stoljeća čuvaju 26 utvrda i fortifikacija, osam topničkih bitnica, šezdesetak baterija, rovova i podzemnih tunela. Austrougarske utvrde skladno inkorporirane u vanjski fortifikacijski prsten površine od 40 tisuća hektara predstavljaju jedinstveno povijesno naslijeđe u europskim razmjerima. Nikada nisu napadane, ni s mora. Veliki fortifikacijski kompleks bio je toliko snažan da je samim postojanjem obranio grad.<sup>12</sup>

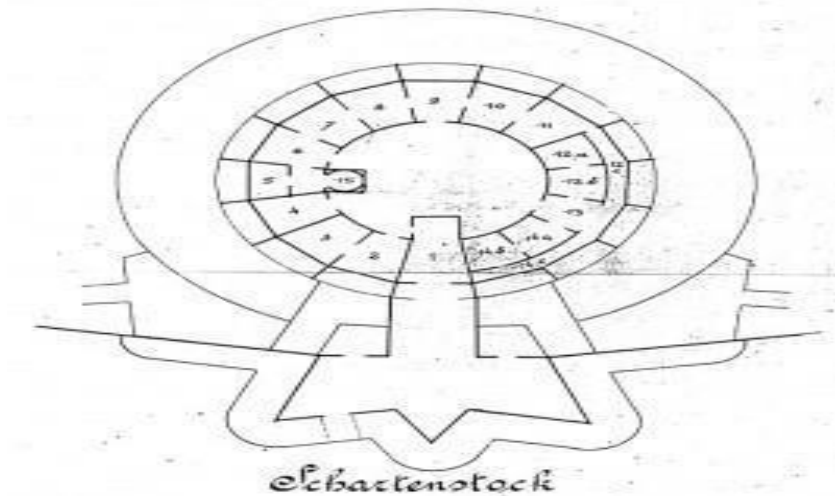
1852. godine u sklopu fortifikacije grada Pule, s početnih 12 kružnih tvrđava, gradi se u prstenastom obliku fort Casoni Vecchi s primarnom namjerom zaštite grada od eventualnih napada s mora.

---

<sup>11</sup> Perović, B.; Austrougarske vile i kuće u Puli - vraćanje memorije gradu, Pula: Korina Perović Marković, Dragan Perović 2010., str.283 // Histria, godišnjak Istarskog povijesnog društva, Vol.1 No.1 Srpanj

<sup>12</sup> <http://www.sanjamknjige.hr/hr/2014/sajam/1914-puna-je-pula-pola-gremita/> (20.05.16.)

Slika 3. Casoni Vecchi



**Izvor:** <https://www.google.hr>

Tvrđava posjeduje 16 kazamata, od čega samo jedan nije služio kao topovski položaj. Fort je sa stražnje strane bio opremljen i za borbu “prsa o prsa”, a njenu neosvojivost garantirali su dva pokretna mosta, te okolni rov. Tvrđave su konstruirane kao samodovoljne zajednice, a u slučaju opsade, sistemima cisterne stvarala se više nego dovoljna zaliha vode. Nakon novih artiljerijskih rješenja i preustroja fortova, Casoni Vecchi gubi smisao i preuređuje se u vojarnu bez teškog naoružanja. Skidaju se neki od kamenih elemenata, a krov se pokriva betonom. Upravo na betonskim preinakama stoje potpisi vojnika s najranijim datumom iz 1890 godine. Postoji podatak da je u 1. svjetskom ratu, točnije 1917. godine, tvrđava bila metom napada talijanske avijacije. Tijekom talijanske okupacije Pule, tvrđave koje nisu zadovoljavale vojne uvjete prepuštene su nemaru i devastaciji.

Pulsko područje bogato je graditeljskom baštinom koju čine i brojni primjeri fortifikacijske arhitekture iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije građeni u sustavu austrijske Pomorske tvrđave Pula u 19. i početkom 20. stoljeća. Austrijske fortifikacije su izgubile svoj obrambeni značaj sredinom 20. stoljeća, a danas su u potpunosti izvan funkcije, neodržavane i oštećene prirodnim i ljudskim djelovanjem. Unatoč neodržavanju i propadanju, austrijske fortifikacije su kao povijesne građevine dio graditeljskog nasljeđa iznimnog kulturnog značaja i svjedoče o razdobljima razvoja



vojne tehnologije i obrambene strategije te čine sastavni dio slojevitog graditeljskog naslijeđa pulskog područja. Najveći problem u očuvanju austrijskih fortifikacija jest nepostojanje dugoročne održive strategije njihovog korištenja i zaštite koja bi omogućila izradu afirmativnih programa, planova i projekata adaptacije i revitalizacije. Metoda adaptacije i revitalizacije jedna je od najučinkovitijih načina suvremene zaštite, uređenja i očuvanja graditeljskog naslijeđa.<sup>13</sup>

Na početku Domovinskog rata Hrvatska vojska preuzela je nadzor nad svim vojnim, pa tako i fortifikacijskim objektima na području Pule. Uvidjevši da joj za borbene svrhe nije potrebna većina vojnih objekata, Hrvatska vojska odlučila je prepustiti vlasništvo nad tim objektima gradu Puli. Vojska je prosperitetnom ocijenila jedino lučicu Vergarolu u kojoj će se formirati nova vojna luka i središte vojno-pomorskog sektora Sjever. Budući da grad Pula nije osigurao novostečenu imovinu, a zbog barbarskog ponašanja pretežito novopridošlica koji su se doseljavali tijekom druge polovice 20. stoljeća, danas se većina vojnih objekata nalazi u derutnom stanju.

Velebni austrougarski fortifikacijski objekti nesumnjivo predstavljaju jedinstveno i moćno povijesno naslijeđe. S ciljem promicanja i čuvanja napuštenih vojnih objekata osnovana je Nacionalna udruga za fortifikacije Pula koja okuplja 35 zaljubljenika u vojnu arhitekturu i fortifikacijsku baštinu na području čitave Hrvatske.

Pulske utvrde živo dočaravaju kontinuitet Austrougarske povijesti i značaj Austrougarske pomorske sile. To bi ih u turističkoj ponudi činilo jedinstvenim, jer nema baš puno mjesta na svijetu na kojima je to moguće. Revitalizacija naših tvrđava osiguralo bi također nova radna mjesta tijekom sezone ali i duže. Turistička privlačnost ovih fortifikacijskih cjelina je nesumnjivo velika zbog ambijentalnih vrijednosti spomenika graditeljske baštine. Bilo bi potrebno dobro osmisliti način upravljanja tim kompleksom fortifikacijskih utvrda, tj. od realizacije projekata obnove i zaštite, do kontinuirane implementacije novih sadržaja.

---

<sup>13</sup> <http://korak.com.hr/korak-043-rujan-2013-afirmacija-sustava-austrijske-pomorske-tvrdave-pula/>, (02.05.16.)

Nažalost, veći je dio tih objekata nedovoljno ili gotovo nikako valoriziran i propada. To je posljedica nedostatka novčanih sredstava, nebriga, nedostatak osmišljenih prostornih planova i efikasnije organiziranje službe zaštite. Oživljavanje nekih tvrđava rezultat je privatne inicijative čime nažalost nije riješena i zaštita tog objekta od raznih vidova devastacije.

Dugoročni cilj bi trebao biti da se tvrđave sačuvaju za buduće generacije, te da područja tih tvrđava budu živi dio grada u kojem se promovira turizam. Takva obnova podrazumijeva dugoročan proces koji mora biti dobro osmišljen ali i popraćen velikom potporom, kako novčanom tako i birokratskom.

### **3.2. Austrougarske kuće i vile u Puli**

Austrougarske vile i kuće u Puli čine sklop pretežno stambenih zgrada u Puli koje su najvećim dijelom koncentrirane u gradskoj četvrti Verudi. Vile i kuće započele su se graditi ubrzo nakon odabira Pule za glavnu ratnu luku Carevine Austrije (poslije Austro-Ugarske) sredinom 19. stoljeća. Primarna funkcija bila im je rezidencijalna jer je grad morao zadovoljiti smještajne potrebe viših i nižih časnika uglavnom pridošlih iz različitih krajeva carevine.

Četvrt Veruda tada u planovima nazivana Novom Pulom (njem. Neue Pola) udomila je mnoge vile, a neke su bile u vlasništvu poznatih suvremenih Puljana poput Miklósa Horthyja (Villa Horthy), Georga Ludwiga von Trappa (Casa Trapp ili Trappova kuća), Eleonore Habsburške i Alfonsa von Klossa (Villa Idola iz 1914.) itd. Neke su vile imale upravnu funkciju poput vile Monai u kojoj se nalazilo sjedište Ces. i kr. jahtaške eskadre u Puli.<sup>14</sup>

---

<sup>14</sup> [http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id\\_clanak\\_jezik=123836](http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123836), (08.05.16.)

Slika 4. Vila Horth



Vila Horthy

Izvor: <https://www.google.hr>

Među najpoznatijim austrougarskim vilama i kućama jesu palača nadvojvode Karla Stjepana istoimenog vlasnika (porušena u Drugom svjetskom ratu), villa Geyer puljskog arhitekta Ferdinanda Geyera, Skrazinova palača, kuća Malusà puljskog arhitekta Domenica Malusàa, casa Petinelli, zgrada Pro Concordia, Wassermannova kuća, villa Rizzi podestata Lodovica Rizzija, villa Martinz, villa Noelting kontraadmirala Miecislausa Rittera von Siemuszowe-Pietruskog, villa Veruda ravnatelja zvjezdarnice Emila Herdliczke, villa Mendelein koju je projektirao bečki arhitekt Johann Pokorny, villa Matilde, villa Henriquez, villa Nora dirigenta Gustava Schmidta, villa Wolff poznatog slikara Georga Rittera von Wolfa itd.

Slika 5. Villa Matilde



Izvor: <https://www.google.hr>

Budući da su u Pulu dolazile i visoke ličnosti habsburškog dvora, na odvojkju novog vijugavog puta koji je od 1853. vodio do utvrde Zaro i potom od 1871. do Hidrografskog zavoda (danas južni krak Boškovićevog uspona), podignute su oko 1863. na visokoj zasječnoj stijeni brda Zaro prve dvije stambene vile s pogledom na Arsenal i pulski zaljev. Bliža usponu zabilježena je kao Haus Fucks, a druga stotinu metara dalje, kao Haus Hubschmann, kasnije poznatija kao Villa Toscana (Boškovićev uspon 6) toskanskog nadvojvode Ferdinanda IV. (1835.-1908.), piše Attilio Krizmanić u knjizi *Tri tisućljeća mita i stvarnosti*.<sup>15</sup>

Prve vile u Puli građene su, dakle, prije točno 150 godina. Za Villu Toscana na Monte Zaru, u kojoj je danas Centar za odgoj djece i mladeži, postoji projektna dokumentacija za portirnicu, koja ovu vilu smješta u razdoblje od 1886. do 1889., pa bi zato bilo bolje reći da se vile u Puli počinju graditi šezdesetih godina 19. stoljeća. Nakon Monte Zaru, prve slijedeće vile niču u blizini tek izgrađene Mornaričke bolnice, u Palladiovoj ulici, bivšoj Via dell'Ospedale. Rezidencijalna četvrt vila na Verudi formira se nakon 1880., između današnje Negrijeve i Budicinove ulice, nekadašnje Via dell'Ospedale i Via della Milizia. Najznačajnije se vile nalaze upravo u ovom kvartu i u 20-ak godina izgrađeno ih je oko 40.

Do danas je sačuvana drvorezbarija i kamin u lovačkoj sobi u prizemlju vile. Von Trappov prvi susjed, u vili u Budicinovoj 13, bio je viceadmiral i posljednji zapovjednik austrougarske flote Nicolaus Horthy de Nagybanya, čovjek kojega je 1918. car ovlastio da nakon raspada Austro-Ugarske preda flotu, bazu i pomorsku tvrđavu Pula predstavnicima Države Srba, Hrvata i Slovenaca. U istoj ulici obitava i grof Colloredo Mannsfeld, koji se doseljava iz nešto manje luksuzne Ville Marije u Palladiovoj 4.

Zanimljivo je da je među najvećim investitorima u rezidencijalnoj četvrti na Verudi bila i jedna žena - Ottilia de Siemuszowa-Pietrusca. Poznata je po jednoj od najljepših pulskih vila, Villi Starza, u čijim se salonima (Plavi, Turski salon...) odvijao bogat društveni život. Ottilia je bila supruga viteza Miecislaua von Siemuszowa-Pietrusca koji je pomorsku karijeru završio kao kontraadmiral. Vrlo sposobna žena

---

<sup>15</sup> Krizmanić, A.: *Tri tisućljeća mita i stvarnosti*, CASH d.o.o., 2005., str.205

investirala je gradnju nekoliko značajnih vila na Verudi, među ostalima i one u Negrijevoj 18 čiji je stanar bio grof Otto Welsersheimb i koja je građena u duhu neogotike.

Zahvaljujući ulozi koju je imala Pula kao glavna ratna luka Austrougarske monarhije i drugi po veličini garnizon u austrijskom djelu Monarhije, u njoj su početkom 20. Stoljeća pripadnici vojnog staleža činili otprilike jednu četvrtinu gradskog stanovništva (1900. ukupni broj stanovnika bio je oko 36.000), grad bilježi značajan razvoj.<sup>16</sup>

U skladu sa austrijskom tradicijom, veliki broj viših časnika bili su pripadnici visoke aristokracije i plemstva. Za njih, kao i za pripadnike njihovih obitelji i istaknute zaposlenike Mornarice osnovana je Udruga Marinekasinoverein. Njezin je predsjednik bio G. Freiherr von Meyern Nohenberg. Zadaća udruge bilo je poticanje društvenosti i duhovnog života članova kao i pomorsko znanstvenih spoznaja, priređivanje glazbenih i kazališnih večeri te organizacija nastave plesa. Udrugu su činili počasnici i članovi (časnici i dočasnici) i sudionici. Posjećivali su ju i poznati poput cara Franje Josipa I., Karla I. Austrijskog, njemačkog cara Wilhelma II... Skladatelj Franz Lehar jedno je vrijeme vodio vojni orkestar.

Početak osmog desetljeća 19st., na prijedlog admirala Wilhema von Tegetthoffa, Mornarica kupuje, od građevinskog poduzetnika Pietra Ciscuttija, zemljište na lokaciji "Orto di buso", za 16.999 forinti i prema projektu munchenskog arhitekta Friedricha Adama i inženjera Theodora Kailera gradi velebnu zgradu mornaričkog kluba – Marine Kasino". U ulici – Via Barbacani usred perivoja s zelenim bambusima, tujama, omorikama i oleandrima 2.svibnja 1872. godine svečano je otvoreno novo sjedište društvenoga i kulturnog života grada. Zgrada je bila zatvorenog tipa te je Mornarički kazino ubrzo postao okupljalište tadašnje pulske elite, odnosno časnika, svećenika, stručnjaka čiji je rad bio povezan uz mornaricu Austro-Ugarske Monarhije. Bio je to prostor u kojem su se održavala stručna predavanja, ali i zabavne plesne večeri, glumačke predstave te koncerti.

---

<sup>16</sup> <http://www.pleter-usluge.hr> (10.05.16.)

Razvojem grada kao središnje ratne luke Monarhije, Marine Kasino postaje pretijesan. Javlja se potreba za novim prostorom. Zgrada je srušena u listopadu 1910. godine. Već 1913. godine završena je nova reprezentativnija zgrada na 15.000 četvornih metara koja se može vidjeti i danas. Bila je to primjereno organizirana ustanova izgrađena bez novčane pomoći države, održavana sredstvima časnika. Bečki arhitekt Ludwig Baumann projektirao je najmoderniju građevinu u gradu. U zgradi je napravljen prekrasan glavni hodnik, („Zimski vrt”), s dvostrukim kaneliranim dorskim stupovima prislonjenim na stakleni strop koji je vodio prema dvoranama predviđenim za održavanje koncerata i balova, odnosno na terasu, vrt i okolni park. Glavna dvorana imala je i pozornicu i trostrani balkon. Zgrada Marine Kasinoa bila je otvorena za svoje članove od 5, odnosno 6 sati zimi, do 02 sata poslije ponoći, prostorije su grijane, a temperatura nije smjela biti niža od 19 stupnjeva. Zgrada je imala vlastiti izvor električne energije. Ručak je posluživan od 10 do 14 sati, a večera od 19 do 01 sat poslije ponoći. Statut i Kućni red utvrđivali su ponašanje članova i sudionika zbivanja u prostoru Kasinoa.

Slika 6. Marine-Kasino



**Izvor:** <https://www.google.hr/>

Svoje sjedište u Marine Kasinou imale su i udruga za potpomaganje siromašnih učenika pomorskih škola, osiguravajuće društvo, udruga koja se bavila izgledom odora časnika i dočasnika i uopće odijevanjem časnika, te razni znanstveni kružoci.



Danas ova zgrada pripada Ministarstvu obrane i nosi naziv Dom hrvatskih branitelja ili Dom oružanih snaga RH. Zgrada je otvorena posjetiteljima i u njoj se priređuju broji kulturni programi, izložbe, svečane večere, popularni Sajam knjiga, prezentacije, koncerti i predavanja.<sup>17</sup>

*Slika 7. Marine-Kasino danas - Dom Hrvatskih branitelja*



Izvor: <https://www.google.hr/>

### **3.3. Fortifikacijske utvrde**

Pomorska tvrđava Pula, najsloženiji austrougarski fortifikacijski sustav u Evropi i posljednji koji je građen kamenoklesarskim tehnikama, rasprostire se na površini od čak 700 kilometara kvadratnih, a obuhvaća područje od Limskog i Raškog zaljeva do Premanturske punte, uključujući fortifikacije na Malom Lošinju i Brijunima. Njegova izgradnja povezana je s razvojem pulske ratne luke koji počinje već krajem 18. stoljeća, a naročito se intenzivira od 1850. kad Pula postaje glavna ratna luka Habsburške Monarhije i Pomorski arsenal njene ratne mornarice. O kakvom se sustavu radi najbolje govori podatak da se Pula kroz cijelu dotadašnju povijest razvijala na oko 25 hektara površine, da bi u 19. stoljeću doživjela ekspanziju koji će je od zamrlag provincijskog gradića s manje od tisuću stanovnika postupno pretvoriti u moderan grad i jednu od najvećih mornaričkih baza na Mediteranu.

---

<sup>17</sup> <http://www.pleter-usluge.hr> (10.05.16.)

Obrambeni sustav koji se razvijao do Prvog svjetskog rata zacementirao je daljnji urbanistički razvoj grada jer su ga u toj funkciji koristile vojske čak četiriju država, da bi u 21. stoljeću izgubio strateški značaj i postao prostor otvorenih mogućnosti za daljnji razvoj grada. Dio obrambenog sustava uništen je i teško oštećen u bombardiranjima tijekom Drugog svjetskog rata, dio je zbog poratne izgradnje doživio prostornu neprepoznatljivost, jer je zagušen novim stambenim naseljima i turističkim kompleksima, neke su utvrde doživjele devastaciju i neprimjerenu prenamjenu, a brojni su objekti napušteni i prepušteni propadanju.

Do danas je na prostoru Pomorske tvrđave Pula sačuvano 50-ak utvrda i topničkih bitnica, te više od 400 pratećih građevina. Posljednjih godina, otkako ih je velikim dijelom napustila vojska, javlja se sve više zainteresiranih pojedinaca i udruga s različitim prijedlozima njihova korištenja. Osim toga, velik dio građevina i sklopova uključen je u razne »strateške razvojne planove«. Međutim, većina tih planova je jasna i nedorečena, napravljena bez prethodnih stručnih analiza i priprema, što službama zaštite spomenika bitno otežava posao. Mogućnost obnove opterećena je brojnim problemima: od neriješenih imovinsko pravnih odnosa, nejasnog korisničkog statusa većine građevina, nepostojanja jasne slike o budućoj namjeni građevina i cijelog sustava, do neprepoznavanja fenomena teritorijalne tvrđave u cijelom njenom obuhvatu na prostorno planerskoj razini, a ni konzervatorska služba nije ekipirana dovoljnim brojem stručnjaka koji bi specijalističkim znanjima pratili obnovu takvih arhitektonskih sklopova.<sup>18</sup>

Pulske fortifikacije ili fortifikacijski sustav Pule nastao je radi zaštite središnje ratne luke austrougarske ratne mornarice. Ovaj se jedinstveni sustav obrane započeo graditi već od prve polovice 19. stoljeća, a razvijan je kroz sljedećih stotinu godina. Obrambeni sustav zauzimao je, naravno, puno veću površinu od samog grada te je strateški razmješten unutar Obalnog sektora Pula (njem. *Küstenabschnitt Pola*), koji je obuhvaćao čitavu južnu Istru, odnosno područje Pule.

---

<sup>18</sup> <http://www.novolist.hr/Kultura/Znanstveno-strucni-skup-Utvrde-Kako-fortifikacijama-vratiti-zivot> (19.05.16)



Austrougarska ratna mornarica (njem. *K.u.K. Kriegsmarine*) podijelila je područje krunske zemlje Austrijskog primorja (njem. *Österreichisches Küstenland*) na nekoliko obalnih sektora (*Küstenabschnitt*). Obalni sektor Pula sa sjeverozapada graničio je s Obalnim sektorom Rovinj (njem. *Küstenabschnitt Rovigno*), a sa sjeveroistoka Obalnim sektorom Labin (njem. *Küstenabschnitt Albona*). Granica Obalnog sektora Pula polazila je linijom koja spaja luke Veštar (jugoistočno od Rovinja), selo Burići (južno od Kanfanara), Foli (sjeveroistočno od Svetvinčenta), Orihi, spuštajući se južno i prolazeći zapadno od Manjadvorci, istočno od Krnice sve do rta, odnosno uvale Kaval. Područje se stoga prostiralo na sjeveru do Barbarige i uvale sv. Jakova, na zapadu je obuhvaćalo otoke Brijuni, na jugu se protezalo do Premanturske punte, a na istoku do Šišana, Valture i Kavrana.

Sam obalni sektor bio je podijeljen u 16 obrambenih okruga (njem. *Verteidigungsbezirk*) koji su se od centra pulske luke spiralno udesno širili na ovom području. Okruzi su pratili obrambene fortifikacijske prstenove oko Pule koja je sa svojim zaljevom, pretvorenim početkom 20. stoljeća u prostranu luku, te izgrađenim snažnim sustavom modernih fortifikacija, tijekom 1. svjetskog rata postala utvrđeni grad, jedan od najbolje branjenih gradova Europe.

Od tri glavna obrambena fortifikacijska prstena Pule, dva su se nalazila na području samog grada dok se treći prostirao širom okolicom. Prvi, unutarnji obrambeni fortifikacijski prsten branio je najjužnije područje pulske luke (Obrambeni okrug I), a nalazio se istočno od centra grada na granici Obrambenog okruga I te (od sjevera prema jugu) okrugova IIIa, IV, V i VI. Drugi, srednji obrambeni fortifikacijski prsten pokrivaio je unutarnji prsten i njegovo zaleđe prateći otprilike današnju administrativnu granicu Grada Pule. Nalazio se u i na granicama okrugova II, IIIa, IV, V, Va i Vb. Najveći treći, vanjski obrambeni fortifikacijski prsten polazio je od Malog Brijuna (tal. *Brioni Minor*) na zapadu preko Vodnjana na sjeveru sve do Valture na istoku, obuhvaćajući okrugove (od zapada prema istoku) VIII, XI, XII, XIII, XIV, XV i XVI. Ovaj vanjski prsten pulskih fortifikacija obuhvaća površinu od 40 tisuća hektara. Uz ove obrambene okrugove i prstenove nalazio se i izdvojeni Obrambeni okrug IX koji je na sjeverozapadu obuhvaćao širi prostor Barbarige, štiteći ulaz u Fažanski kanal.

Slika 8. Pula – Fortifikacijske utvrde



Izvor: <https://www.google.hr/>

U razdoblju od 1813. do 1918. Austrougarska monarhija u Puli je podigla 26 odlično očuvanih velebnih utvrda, 8 topničkih bitnica, šezdesetak baterija, rovove, podzemne tunele itd. Lokalna legenda kaže kako su pulske utvrde bile sve međusobno povezane mrežom podzemnih tunela, a posebno je napeta legenda da je utvrda Maria Luisa na Muzilu povezana s Brijunima, ispod mora. U skladu s tadašnjim oružjem utvrde su građene kako bi odoljele svakom napadu. Bile su većinom kružne ili prstenaste kako bi se granate od njih odbijale. Svaka je utvrda na odličnoj poziciji. Većinom su to vidikovci s pogledom kakav se rijetko doživi. Tako su na Velom Brijunu Austrijanci izgradili čak četiri utvrde, a na Malom Brijunu vjerojatno je najveća, najvažnija i najjužnija točka obrane Austrougarske monarhije – utvrda Minor .<sup>19</sup>

<sup>19</sup> <https://www.sh.sciencegraph.net>, (15.05.16.)

#### 4. POVIJESNA I KULTURNA VAŽNOST VALORIZACIJE PULSKIH UTVRDA

Povijesna i kulturna važnost adekvatne valorizacije pulskih utvrda proizlazi iz činjenice što taj, u mediteranskim i srednjeeuropskim okvirima jedinstveni fortifikacijski kulturni krajolik predstavlja važno razdoblje razvoja i urbanizacije moderne Pule, nakon što je izabrana za glavnu austrijsku ratnu luku te ujedno zorno svjedoči o multikulturnoj povijesti Pule i Istre i vrijednostima zajedničkog europskog nasljeđa. Vrijednosti lokalne baštine promatramo pritom kao jedinstvene i ograničene strukture koje se namjerava očuvati, zaštititi, sabrati i prenijeti budućim naraštajima.<sup>20</sup>

Urbani identitet moderne Pule bio je puno stoljeće i pol definiran vojnom funkcijom, a nakon demilitarizacije potrebno je osmisliti novu civilnu namjenu bivšim vojnim kompleksima, čime će se ujedno kvalitetno redefinirati identitet i imidž grada. Kulturna, simbolička i povijesna vrijednost dio su pojma kulturnog nasljeđa bez kojih ono ne postoji. Memorijalne i simboličke vrijednosti odražavaju značenje kulturnog dobra za one koji pomoću njega stvaraju identitet ili su s njim emotivno povezani te ovise o sadašnjim percepcijama mjesta kao *genius loci*. Kulturni značaj svake vrste kulturnog dobra – povijesne građevine, grada ili krajolika sadržan je u njegovom prostornom ustroju, materijalnoj građi, građevinama i oblikovanju, smještaju i okolini, funkciji i sadržajima, duhovnim povezanostima i značenjima. Ocjena kulturnog značaja izravno je povezana s načinom budućeg djelovanja i ima presudni utjecaj na postupke i programe održavanja i razvitka. Stupanj kulturnog značaja baštine glavni je čimbenik za oblikovanje mjera zaštite i pristup njegovu budućem razvoju. Bez ocjene kulturnog značaja i prepoznavanja suštinskih elemenata i svojstava, neprimjerenim bi postupcima vrijednosti kulturnog dobra mogle biti oštećene ili nepovratno izgubljene.

Današnji, međunarodni sustav vrednovanja kulturne baštine uključuje nekoliko grupa vrijednosti: svojstvene ili intrinzične vrijednosti koje ovise o građi i svojstvima kulturnog dobra, te pridružene – subjektivne, društvene i gospodarske vrijednosti. U intrinzične vrijednosti ubraja se evidentna, fizička vrijednost koja se odnosi na

---

<sup>20</sup> Ashworth, G., Graham, B., Tunbridge, J.: *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, Pluto Press, London, 2007. , str. 22

materijalne sastavnice i dokaze djelovanja zajednice u prošlosti kojima je oblikovana pojavnost kulturnog dobra. Povijesna vrijednost odnosi se na način prema kojem je sadašnje stanje kulturnog dobra moguće povezati s prošlosti. Može biti ilustrativna, asocijativna, povezana sa znamenitim osobama ili događajima. Povijesna vrijednost ovisi o stupnju građe očuvane do danas. Estetsko oblikovna vrijednost uglavnom se odnosi na vizualne i fizičke aspekte kulturnog dobra i smatra se među najvažnijima za prepoznavanje vrijednosti baštine.<sup>21</sup>

U 105 godina austrijske vladavine prostorni razvitak grada Pule bio je uvjetovan smještajem građevina obrambenog sustava. Gradnjom različitih utvrda i topničkih bitnica proizvedena je osobita fortifikacijska arhitektura, koja slijedi tehničke inovacije i logiku ratnih vještina, arhitektura oblikovana na tradiciji renesanse i baroka, na znanjima talijanskih vojnih arhitekata promicanim širom Europe već od XV. stoljeća te djelovanjem stare, autentične habsburške škole gradnje fortifikacija. Nastala je tako arhitektura čiste geometrije, koja postaje najviši domet arhitektonske forme. Pulske habsburške fortifikacije pripadaju povijesti i kulturi grada, proizvod su umijeća građenja u XIX. stoljeću, s imanentnim umjetničkim vrijednostima.

Danas je to vrhunsko hrvatsko graditeljsko naslijeđe europskog značaja.<sup>23</sup> Obilježavanje stote obljetnice Prvog svjetskog rata prilika je za promišljanje o zajedničkoj povijesti, nasljeđu i vrijednostima koje dijelimo s ostalim europskim narodima. Smještena u graničnoj zoni intenzivnih kulturnih dodira, razmjena i migracija, nakon što je 1850. Izabrana za glavnu austrijsku ratnu luku i pomorsku bazu, Pula je s južno istarskim priobaljem prošla nagli proces urbanizacije i modernizacije koji je jedan od najstarijih europskih gradova u samo 65 godina pretvorio od stoljećima zapuštene malarične provincije u multikulturnu europsku metropolu.

O tom dinamičnom procesu, naglo prekinutom izbijanjem Prvog svjetskog rata, detaljno dokumentiranom u monografiji Puna je Pula Mije Mirkovića/Mate Balote, svjedoči i relativno dobro očuvana vojna arhitektura i fortifikacijska baština, jedinstvena

---

<sup>21</sup> Dumbović Bilušić Biserka, Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima, časopis Kvartal, br. X-1/2-2013, str. 6-11

u širem mediteranskom i europskom kontekstu, koja danas čini posebnu kategoriju kulturnog krajolika iznimne vrijednosti.<sup>22</sup>

Pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji otvorile su se nove mogućnosti valorizacije vrijedne fortifikacijske baštine u okviru europskih projekata prekogranične suradnje i raznih kulturno-turističkih inicijativa koje nekadašnju arhitekturu rata pretvaraju u prostore promicanja civilnih inicijativa, kulturne suradnje, mira i interkulturalnog dijaloga. Radi se definitivno o važnom segmentu zajedničke europske baštine, koja ujedno ima važnu ulogu u naglašavanju lokalnih specifičnosti, kreiranju identiteta i brendiranju, poticanju socijalne inkluzije i kohezije, ali i razvoju baštinskog turizma koji kroz kreativnu interpretaciju povijesti i urbanu regeneraciju može znatno doprinijeti blagostanju lokalnog stanovništva, povećanju zaposlenosti i održivom razvoju.<sup>23</sup>

Lokalno stanovništvo, posjetitelji i stručnjaci slažu se da Pulu, osim burne prošlosti i povijesnih diskontinuiteta koji su rezultirali karakterističnom multikulturalnošću i različitim kulturama sjećanja, čini posebnom upravo jedinstvena urbana matrica i velika koncentracija spomenika iz antičkog, venecijanskog i austrijskog razdoblja, za koje međutim još uvijek nisu pronađeni optimalni modeli zaštite i održivog korištenja. Osim zapuštene starogradske jezgre, infrastrukturnih i prometnih problema, kao ključan problem prepoznato je neadekvatno upravljanje i vrednovanje kulturne baštine iz austrijskog perioda, te nepostojanje strateškog promišljanja urbanog razvoja koje bi uključilo i valorizaciju fortifikacijske arhitekture njenom primjerenom upotrebom za kulturne, znanstvene i turističke namjene.

Sustavno obrazovanje i razvoj svijesti o vrijednosti kulturne baštine zasigurno bi doprinijeli i njenom kvalitetnijem vrednovanju, što bi u konačnici moglo rezultirati i uvrštenjem na UNESCO-vu listu kulturne baštine ne samo antičkog, već i austrijskog razdoblja, koja to zbog svoje jedinstvenosti i univerzalne vrijednosti nedvojbeno zaslužuje.<sup>24</sup>

---

<sup>22</sup> Krizmanić, A.: Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula, 2008., str. 8-9.

<sup>23</sup> Balota, M.: Puna je Pula, Amforapress, Pula, 2006.

<sup>24</sup> Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2011.

Osim univerzalnog značenja vrednovanja zajedničke baštine i kulturnog sjećanja europskih naroda, pulske fortifikacije imaju i važnost jedinstvenog arhitektonskog spomeničkog sustava, odnosno kulturnog krajolika.

#### **4.1. Valorizacija pulskih utvrda u širu zajednicu**

Pulske su fortifikacije, kao specifičan vid arhitektonskog nasljeđa, dugo bile dio zatvorenih vojnih zona i zbog toga nepristupačne javnosti, zbog čega često nisu ni bile doživljavane kao vrijedna baština. Nakon odlaska vojske i demilitarizacije pulskog područja, ta je arhitektura, jedinstvena u širem europskom kontekstu, bila nažalost prepuštena raznim oblicima devastacije i, osim u rijetkim pozitivnim primjerima valorizacije i brige, najčešće od strane lokalnih entuzijasta i civilnih udruga, nije adekvatno integrirana u širu zajednicu, odnosno u mikro i makro okruženje.

Iako u širem europskom kontekstu nalazimo brojne primjere dobre prakse u valorizaciji utvrda i njihovoj integraciji u svakodnevni život i održivi razvoj lokalne zajednice (od muzeja, kulturnih, kongresnih i znanstveno-istraživačkih centara, preko stambenih i objekata za potrebe lokalne zajednice do ugostiteljskih objekata, vinoteka, hostela i hotela te objekata mješovite rekreacijsko-kulturno-turističke namjene), na pulskom području vrlo je malo adekvatno valoriziranih fortifikacija. Među njima svakako treba spomenuti obalnu blindiranu poligonalnu utvrdu Verudella koja je još 1970-ih korištena u ugostiteljske svrhe, no 1980-ih nažalost postaje odlagalište i spalionica smeća. Prvenstveno zahvaljujući entuzijazmu grupice stručnjaka, utvrda je 2002. pretvorena u akvarij i centar za spašavanje morskih kornjača.<sup>25</sup>

Slična utvrda u autokampu Stoja<sup>26</sup>, koju je na korištenje od Grada Pule dobio "Arenaturist" i koja se također dugo koristila kao disco-klub, trenutno je u žalosnom stanju i propada zarasla u vegetaciju.

---

<sup>25</sup> Robinson, M., Picard, D.: *Tourism, Culture and Sustainable Development*, UNESCO, Paris, 2006.

<sup>26</sup> Krizmanić, Attilio: *Pulska kruna II*, Čakavski sabor, Pula, 2008., str. 116-118.

Novu je, izuzetno atraktivnu kulturnu funkciju dobila poligonalna blindirana obalna utvrda Brioni Minor na Malom Brijunu<sup>27</sup>, koja je postala jedinstvena pozornica pod zvjezdanim nebom za predstave međunarodnog kazališnog projekta Ulysses.

Fort Bourignon, na vrlo atraktivnoj poziciji u turističkoj zoni na Zlatnim stijenama, nakon desetljeća korištenja za glazbene festivale, gradske su vlasti prepustile na korištenje Arheološkom muzeju. Utvrda Sv. Juraj, tipičan i odlično očuvani Pulski toranj u neposrednoj blizini gradskog groblja, bila je predviđena za sjedište Restauratorskog zavoda, no od tog se projekta odustalo, navodno zbog visokih troškova preuređenja.

Vrlo sličan pulski toranj – blizanac utvrde Sv. Juraj, utvrda Casoni Vecchi, u prošlosti je bila dana na korištenje lokalnoj zajednici, odnosno udrugama mladih koji su je koristili kao prostor za druženje, rock koncerte, razne programe mjesnog odbora i druge korisne civilne inicijative no danas je napuštena, ne koristi se.

Pulska tvrđava na Monvidalu neadekvatno se koristi, kao i jedna od najstarijih pulskih utvrda na otočiću Sv. Andrija u pulskoj luci, koja danas služi kao zapušteno odlagalište za brodske limove.<sup>28</sup>

Sa druge strane, utvrda Punta Christo, koju su dugo održavali lokalni entuzijasti, bila je stjecište popularnih ljetnih festivala.

Lokalne udruge i entuzijasti brinu se i održavaju utvrdu Turtijan u vanjskom obrambenom prstenu pulskih fortifikacija, udruga za zaštitu životinja Snoopy koristi prostor utvrde Pomer<sup>29</sup> u neposrednoj blizini odlagališta otpada na Kaštijunu kao sklonište za napuštene kućne ljubimce, dok za utvrdu San Daniele<sup>30</sup> na rubu park-šume Šijana i u neposrednoj blizini najstarijeg prapovijesnog nalazišta u Hrvatskoj (špilje Šandalja) postoji zajednički interes korištenja za edukacijsko-muzejsko-

---

<sup>27</sup> Ibid., str. 110.

<sup>28</sup> Ibid., str. 168.

<sup>29</sup> Ibid., str. 24.

<sup>30</sup> Ibid., str. 128.

rekreacijski centar institucije za zaštitu prirode Natura Histrica i Arheološkog muzeja Istre.

Kao glavna prepreka adekvatnom korištenju često se navodio problem vlasništva, no osim toga, provedena istraživanja i analize ukazuju na nepostojanje adekvatnog modela upravljanja i korištenja, te se kao mogući model održivog upravljanja predlaže osnivanje gradskog poduzeća za upravljanje fortifikacijama, koji bi, po uzoru na europske modele dobre prakse, taj važan posao obavljao u koordinaciji s civilnim društvom, odnosno udrugom građana koja bi se brinula za kulturnu baštinu grada. Također, korisno bi bilo primijeniti postojeće modele privatno-javnog partnerstva, uspješnih poduzetničkih inicijativa i akcija udruga entuzijasta, kao i iskustva sličnih europskih projekata umrežavanja i valorizacije vrijedne fortifikacijske baštine. Održivo upravljanje fortifikacijama pretpostavlja i rješavanje postojećih infrastrukturnih problema (priključak struje, vode itd.) i složene postupke rekonstrukcije i adaptacije (za koje također postoje kvalitetni europski modeli dobre prakse), koji bi riješili problem hidro i toplinske izolacije kao preduvjet bilo kakvom korištenju.

Razvoj modela održivog upravljanja pulskim fortifikacijama svakako bi trebao uključiti unapređenje znanja o kulturnoj baštini kroz sustavno dokumentiranje i istraživanje, veću učinkovitost zaštite, bolje ugrađivanje kulturne baštine u svakodnevni život i kreativne aktivnosti lokalnog stanovništva te u gospodarsko i društveno okruženje, kao i njihovu veću dostupnost javnosti. Ovisno o stupnju očuvanosti, obnovi utvrda i njihovoj kvalitetnijoj integraciji u lokalnu zajednicu se, prema mišljenju stručnjaka, može pristupiti na dva načina: dok je lošije očuvane utvrde moguće sanirati isključivo metodom konzervacije očuvanih struktura, odnosno zadržavanjem ruševnog stanja uz konsolidaciju postojećih zidanih struktura, bolje sačuvanim utverdama, u skupinu kojih pripada i ona štinjanska, potrebno je pristupiti integralnom obnovom, odnosno rekonstrukcijskim i adaptacijskim zahvatima. Na taj se način na utverdama rekonstruiraju svi čitljivi urušeni konstruktivni elementi. Naravno, kako se radi o zaštićenim spomenicima kulture njihovo korištenje mora biti usklađeno s povijesnim aspektom objekata što nosi i određena ograničenja s obzirom na njihovu povijesnu i arhitektonsku vrijednost.<sup>31</sup>

---

<sup>31</sup> Ibid., str. 124.



Učeći od europskih primjera dobre prakse (fortifikacijski kompleks u bivšoj vojnoj helsinškoj luci, Pomorski muzej hidroaviona u Talinu, tvrđava Spandau u Berlinu, fortifikacijski sustav u Krakowu itd.) valja ponajprije istaknuti razlog i svrhu zaštite i očuvanja kulturnih dobara, odnosno njihovu kulturnu i povijesnu vrijednost: pošto pulska kompleks utvrda, kao i sva kulturna dobra, simbolički predstavlja ključne vrijednosti lokalne multikulturne povijesti i zajedničkog europskog identiteta, želimo ga očuvati u neokrnjenom i izvornom stanju kao našu vezu s prošlošću, kako bi mogli njegove vrijednosti prenositi i budućim naraštajima, uvažavajući pri tom društvene, etičke i pravne razloge uspostavljanja uvjeta da kulturna dobra prema svojoj namjeni i značenju služe potrebama pojedinca i općem interesu.<sup>32</sup>

*Slika 9. Tvrđava Spandau u Berlinu*



**Izvor:** <https://www.google.hr/>

Stoga bi sustav zaštite trebao osigurati stvaranje što je moguće povoljnijih uvjeta za opstanak kulturnih dobara, dok bi održivo gospodarenje moralo sadržavati i poduzimati mjere redovitog održavanja sprječavajući svaku radnju kojom bi izravno ili neizravno moglo doći do ugrožavanja spomeničkih svojstava kulturnog dobra, njegova povijesnog identiteta i integriteta.<sup>33</sup>

<sup>32</sup> Drempetić, J.: Utvrda Monte Grosso, Konzervatorska podloga, Pula, 2014., str. 3.

<sup>33</sup> Antolović, J., Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2006. Str.17

Među glavnim komponentama upravljanja kulturnom baštinom trebala bi biti izgradnja i podizanje javne svijesti pojedinaca i zajednice o važnosti kulturne baštine i održivom korištenju kulturne baštine. Vidljivost kulturne baštine može se poboljšati promotivnim aktivnostima, te se u tom smislu predlaže:

- Poticati i jačati medijsku i drugu promidžbu održivog korištenja kulturne baštine;
- Poticati osmišljavanje i dizajniranje zabavnih i medijskih i drugih kampanja o zaštiti i očuvanju te korištenju kulturne baštine;
- Jačati zagovaranje održivog korištenja kulturne baštine u javnosti (lobiranje);
- Povećati i proširiti mjere regionalnih i lokalnih zajednica te civilnog društva u promociji i predstavljanju održivog korištenja kulturne baštine.<sup>34</sup>

Pravilna afirmacija i revitalizacija fortifikacija donosi niz prednosti, od kojih je najvažnija očuvanje uz adekvatno održavanje, prezentaciju i korištenje. Prenamjenom austrijskih fortifikacija, uz očuvanje svih bitnih obilježja, naglašava se njihova slojevitost i fleksibilnost tako da nekadašnja obrambena funkcija ostaje zapisana u strukturi, a importirane funkcije omogućavaju novu dinamičnost korištenja. Pritom fortifikacije treba promatrati kroz cjelinu austrijske Pomorske tvrđave Pula, uzimajući u obzir namjene i sadržaje u okruženju samih fortifikacija, kao i prirodne i arhitektonske posebnosti svake pojedine fortifikacije s ciljem nadopunjavanja prirodnih, povijesnih i kulturnih vrijednosti te turističke ponude.<sup>35</sup>

Kao aspekt moguće prenamjene u prvoj fazi predlaže se svakako povezivanje svih spomenutih utvrda biciklističkim i pješačkim stazama zbog njihove teritorijalne blizine, te mogućnosti pristupa. Takve staze valja, prije svega, očistiti i urediti, odnosno opremiti jasnim putokazima i klupicama za odmor kako bi mogle postati dio svakodnevnice lokalnog stanovništva, ali i turističkih obilazaka. Prepoznat je potencijal stvaranja međusobno povezanih edukativno-rekreacijskih sadržaja u svojevrsnom kulturno-turističkom parku, koji bi uključio planirani edukacijsko-informativni centar u utvrdi Punta Christo te kombinaciju rekreativnih, didaktičnih, muzejsko-galerijskih,

---

<sup>34</sup> Ibid, str. 44

<sup>35</sup> Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2011., str. 67

ugostiteljskih i turističkih (smještajnih) sadržaja u ostalim utverdama, međusobno povezanih šetnicama i biciklističkim stazama.

Utvrda Monte Grosso, iako razmjerno oštećena, zbog sačuvanih arhitektonskih elemenata (Martello toranj) mogla bi postati važan didaktično-izložbeni punkt, čiji bi se sadržaji kombinirali s galerijsko-edukacijskom i eventualno smještajnom funkcijom (hostel) topničke bitnice Valmaggiore i rekreativnom namjenom kružne utvrde Munide, te obalne topničke bitnice Zonchi kao potencijalnog kongresnog centra s mogućim smještajno-ugostiteljskim jedinicama.

Kako je utvrda Punta Christo već prepoznata kao okupljalište mladih, osim kulturno-turističke funkcije u ljetnim mjesecima, mogla bi imati i edukativno-socijalnu prenamjenu, koja podrazumijeva različite kulturno-obrazovne sadržaje i aktivnosti udruga civilnog društva. Edukacijsko-informacijski centar multimedijalnom bi muzejskom prezentacijom pripovijedao povijest svih pulskih i okolnih utvrda, što bi se moglo dopuniti interaktivnim kreativnim radionicama tijekom zimskih mjeseci. Centar bi na taj način mlade potaknuo na kreativno izražavanje kroz volonterski rad i učenje kroz druženje, aktivni angažman u civilnom društvu, zajedničko djelovanje u promociji grada te razvijanje profesionalnih vještina.

Za budući studentski multimedijalni centar u utvrdi Sv. Mihovil studenti su predložili kombiniranu kulturno-edukativnu i zabavnu namjenu, koja uključuje promocije, razna predavanja, prezentacije, filmske projekcije, koncerte, plesne večeri, tematske izložbe, student partije, te dodatne pogodnosti koje bi studentima olakšale studiranje, kao što su brz i besplatan internet, prostor za društvene igre, fotokopirnicu i papirnicu. Prostor bi ujedno služio i za edukaciju lokalnog stanovništva o povijesti i važnosti pulskih utvrda.<sup>36</sup>

---

<sup>36</sup> Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2011.

## 4.2. Prenamjena poluotoka Muzil

Na inicijativu pulskih konzervatora Ministarstvo kulture je s utvrđivanjem statusa kulturnog dobra za pulske utvrde započelo 2006. godine. U prostorno planskoj dokumentaciji taj dio graditeljskog nasljeđa prvi put je valoriziran 2008. godine, ali problem je što se fortifikacijske građevine tretiraju kao pojedinačni objekti bez prepoznavanja pojma »fortifikacijskog krajobraza« i pokušaja formiranja mjera za njegovu sustavnu zaštitu, na čemu inzistiraju konzervatori.<sup>37</sup>

Kao primjer posebne krutosti gradskih vlasti u odbijanju sagledavanja cjelovitosti svih slojeva nastanka fortifikacijskog sklopa predstavljen je slučaj prenamjene bivše vojne zone poluotoka Muzil u turističko područje s hotelima, golf igralištima, marinama...

Slika 10..Muzil



Izvor: <https://www.google.hr/>

Bivši vojni kompleks obuhvaća dvije velike utvrde – Marie Louise i Muzil, topničke bitnice Fisella i Ovina te cijeli niz pratećih građevina i infrastrukturnih objekata. Mada se radi o par excellence fortifikacijskom krajoliku koji je od početka 19. stoljeća u potpunosti oblikovan ljudskom rukom s isključivo vojnom namjenom, u pripremi dokumentacije i prostorno planskih odredbi odbija se primjena toga pojma, odnosno cjelovito sagledavanje prostora. Detaljna konzervatorska podloga prostora do danas

---

<sup>37</sup> Krizmanić, A., Pulska kruna. Pomorska tvrđava Pula. Fortifikacijska arhitektura austrijskog razdoblja, Čakavski sabor, Istra kroz stoljeća, Žminj, 2009. str. 30

nije napravljena, koncept strateškog projekta izgradnje turističko- rekreativno stambenog kompleksa rađen je bez suradnje sa službom zaštite kulturne baštine, smjernice koje su predlagane tijekom izrade GUP-a Grada Pule u cilju kvalitetnijeg očuvanja obilježja fortifikacijskog krajolika uglavnom su odbijene, nove se namjene nameću prije detaljne analize i valorizacije postojećeg stanja i mogućnosti prostora...

O nelogičnoj i neracionalnoj raspodjeli imovine zbog neprepoznavanja cjelovitosti fenomena teritorijalne tvrđave i neriješenih imovinsko pravnih odnosa govori i primjer utvrde Bourguignon. Utvrda je dobila namjenu skladišta Arheološkog muzeja Istre, iako je već 1960-ih okružena turističkim kompleksom Zlatne stijene i mogla je po mišljenju konzervatora biti aktivno uključena u turistički sadržaj kompleksa.

### **4.3. Štinjanske utvrde**

Kao primjer pažljivog i usmjerenog pristupa obnovi ističe se sklop »Štinjanskih utvrda« na sjevernoj strani pulskog zaljeva i uređenje njihova okoliša. Sklop obuhvaća utvrde Punta Kristo, Monte Grosso i Munida, topničke bitnice Zonchi i Valmaggione, te merzerske bitnice Monte Grosso i Sv. Maištada za koje se izrađuje detaljna dokumentacija građevina, analiza stanja i plan postupne prenamjene. U prvoj fazi projekt je usmjeren na čišćenje utvrda i njihova okoliša od samoniklog raslinja, otpada i urušenog materijala, te uređenje puteva, šetnica i biciklističkih staza između utvrda, uz osiguranje dijelova povijesnih struktura od urušavanja. U dijelu obalne utvrde Punta Kristo koja se već koristi za održavanje glazbenih manifestacija planirano je i uređenje edukativno-dokumentacijskog centra.

U primjere dobre prakse ubraja se i mletačka utvrda u kojoj već 50-ak godina djeluje Povijesni i pomorski muzej Istre, a koristi se i za različite kulturne manifestacije. Kvalitetnim rješenjem ocjenjuje se i korištenje utvrde Minor na Malom Brijunu koja je povjerena kazalištu Ulyssis. O brojnim pulskim utvrdama brine niz civilnih udruga, a kao primjer jedne od najobnovljenijih i po sudu konzervatora najbolje iskorištenih, izdvaja se obalna oklopna utvrda Fort Verudela koju samostalno financira – jedna osoba!

#### 4.4. Akvarij u Fortu Verudela

Fort je 1947. preuzeo grad Pula i predao na korištenje lokalnom turističkom poduzeću. U njemu je bio smješten disko, frizerski salon, suvenirnice, trgovina, da bi kasnih 80-ih godina postao spalionica smeća. U stanju potpune zapuštenosti 2002. preuzela ga je biologinja i oceanologinja dr. Milena Mičić koja je vlastitim sredstvima krenula u postupnu revitalizaciju utvrde da bi u njoj otvorila Akvarij s referentnim centrom za liječenje morskih kornjača te školom biologije koju pohađaju mnogobrojna djeca. Da bi osigurala sredstva za početno čišćenje i postupno uređenje utvrde podigla je kredit stavljajući pod hipoteku vlastitu imovinu. Koliku potporu ima u tom projektu ilustrira podatak da je u posljednjoj raspodjeli Ministarstva kulture dobila 30 tisuća kuna, a procjenjuje se da bi samo za izradu projektne dokumentacije obnove cjelokupne utvrde trebalo 400 tisuća kuna, dok su za obnovu samu potrebni milijunski iznosi. Na raspolaganju za tako velike investicijske zahvate stoje mnogobrojni fondovi Europske unije, ali za to je potrebno imati čiste vlasničke odnose i pripremljenu konzervatorsku i projektnu dokumentaciju obnove. Bez tog preduvjeta ne može se sastaviti ni prijavnica, a realnost je takva da dio građevina čak nije ucrtan u katastarske planove.<sup>38</sup>

Slika 11. Aquarium Pula



Izvor: <https://www.google.hr/>

<sup>38</sup> <http://www.novilist.hr/Kultura/Znanstveno-strucni-skup-Utvrde-Kako-fortifikacijama-vratiti-zivot> (19.05.16)

## 5. ZAKLJUČAK

Tijekom prikupljanja i obrade podataka potrebnih za ovaj rad došla sam do zaključka da je kulturna baština važan element prezentacije identiteta i prostora lokalne zajednice ali i šire. Izgradnja objekata namijenjenih kulturnom turizmu ima pretežito brownfield karakter te se odnosi na prenamjenu i/ili adaptaciju različitih trenutačno neiskorištenih industrijskih ili vojnih objekata u javnom vlasništvu u cilju stvaranja infrastrukture za razvoj različitih događanja i manifestacija.

Pulske su fortifikacije, kao specifičan vid arhitektonskog nasljeđa, dugo bile dio zatvorenih vojnih zona i zbog toga nepristupačne javnosti, zbog čega često nisu ni bile doživljavane kao vrijedna baština. Nakon odlaska vojske i demilitarizacije pulskog područja, ta je arhitektura, jedinstvena u širem europskom kontekstu, bila nažalost prepuštena raznim oblicima devastacije i, osim u rijetkim pozitivnim primjerima valorizacije i brige, najčešće od strane lokalnih entuzijasta i civilnih udruga, nije adekvatno integrirana u širu zajednicu, odnosno u mikro i makro okruženje.

Danas se na austrougarsku baštinu gleda kao na mjesta namijenjena elitnom turizmu no to izaziva različite reakcije kod ljudi. Veliki broj ljudi podržava prenamjenu tih objekata na bilo koji način jer bi se time zaštitili od daljnjeg propadanja i devastacije, a Pula bi dobila još nešto po čemu bi bila prepoznatljiva. No, ima i onih koji smatraju da sve treba ostati kako je bez obzira što zub vremena čini svoje.

## LITERATURA

### Knjige:

1. Antolović, J., Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara, Ministarstvo kulture RH, 2006., str.17
2. Ashworth, G., Graham, B., Tunbridge, J.: Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies, Plutopress, London, 2007. , str. 22
3. Balota, M.: Puna je Pula, Amforapress, Pula, 2006.
4. Drempetić, Jadranka: Utvrda Monte Grosso, Konzervatorska podloga, Pula, 2014., str. 3.
5. Dumbović Bilušić Biserka, Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima, časopis Kvartal, br. X-1/2-2013, str. 6.-11.
6. Krizmanić, A.:Tri tisućljeća mita i stvarnosti, CASH d.o.o., 2005., str.205
7. Krizmanić, A.: Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula, 2008., str. 8-9.
8. Robinson, M., Picard, D.: Tourism, Culture and Sustainable Development, UNESCO, Paris, 2006.
9. Krizmanić, A.: Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula, 2008., str. 116-118.
10. Krizmanić, A., Pulska kruna. Pomorska tvrđava Pula. Fortifikacijska arhitektura austrijskog razdoblja, Čakavski sabor, Istra kroz stoljeća, Žminj, 2009. str. 30
11. Perović, B.; Austrougarske vile i kuće u Puli - vraćanje memorije gradu, Pula: Korina Perović Marković, Dragan Perović , 2010., str.283 // Histria, godišnjak Istarskog povijesnog društva, Vol.1 No.1 Srpanj 2011.

### Dokumenti:

12. NN 55/13, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.godine.
13. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2011.



## Internet izvori:

14. <http://www.tuisticka-kultura.com>, (18.05.16.)
15. Grad Pula:  
[http://www.pula.hr/fileadmin/sadr/2017.\\_GV/4.\\_GV/16.\\_Prijedlog\\_kulturne\\_strategije/dokumenti/](http://www.pula.hr/fileadmin/sadr/2017._GV/4._GV/16._Prijedlog_kulturne_strategije/dokumenti/) - Prijedlog Kulturne strategije Grada Pule 2014. – 2020. Grad Pula;
16. Hrvatska knjižnica:  
[http://www.lup.hr/fileadmin/korisnicka\\_mapa/povijest/Zbornik-Iz\\_povjesti\\_Pulske\\_luke.pdf](http://www.lup.hr/fileadmin/korisnicka_mapa/povijest/Zbornik-Iz_povjesti_Pulske_luke.pdf) - Grupa autora, Iz povijesti Pulske luke, Zbornik radova
17. Sajam knjige, <http://www.sanjamknjige.hr/hr/2014/sajam/1914-puna-je-pula-pola-gremita/> (20.05.16.)
18. Korak u prostor, <http://korak.com.hr/korak-043-rujan-2013-afirmacija-sustava-austrijske-pomorske-tvrđave-pula/>, (02.05.16.)
19. Hrčak, [http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id\\_clanak\\_jezik=123836](http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123836), (08.05.16.)
20. Pleter usluge, <http://www.pleter-usluge.hr> (10.05.16.)
21. OpenAire, <https://www.sh.sciencegraph.net>, (15.05.16.)

## POPIS SLIKA

Slika 1.Pula kao ratna luka .....	8
Slika 2.Pula danas .....	9
Slika 3.Casoni Vecchi .....	10
Slika 4.Vila Horth .....	13
Slika 5.Villa Matilde .....	13
Slika 6.Marine-Kasino.....	16
Slika 7.Marine-Kasino danas - Dom Hrvatskih branitelja .....	17
Slika 8.Pula – Fortifikacijske utvrde .....	20
Slika 9. Tvrđava Spandau u Berlinu .....	27
Slika 10..Muzil .....	30
Slika 11.Aquarium Pula .....	32

## SAŽETAK

Povijest Pule započinje prije otprilike 3000 godina kada je na brežuljku, na kojem se danas nalazi Kaštel, nastalo prvo gradsko naselje, utvrda Histria. Od tada pa sve do danas Pulom su se izmjenjivali mnogobrojni vladari. Pula je kroz svoju povijest doživjela mnoge uspone i padove, a njena se sudbina vrtoglavo promijenila u 19.stoljeću. carevom odlukom da postane glavna austrougarska ratna luka.

Zahvaljujući toj povijesnoj odluci, grad je doživio neviđen razvitak. U to su se vrijeme počele intenzivno graditi fortifikacije koje su štatile grad i okolicu s morske i kopnene strane pretvorivši ga u najzaštićeniji grad Monarhije. Trenutno takva vrsta baštine nije dovoljno valorizirana i prepoznata kao nešto važno, već je prepuštena propadanju i zubu vremena, a krađe i devastacije na tim su područjima svakodnevice.

Veliki broj ljudi podržava prenamjenu tih objekata na bilo koji način jer bi se time zaštitili od daljnjeg propadanja i devastacije, a Pula bi dobila još nešto po čemu bi bila prepoznatljiva. No, ima i onih koji smatraju da sve treba ostati kako je bez obzira što zub vremena čini svoje.

**Ključne riječi:** austrougarska ratna luka, fortifikacije, valorizacija

## **SUMMARY**

The history of Pula dates back around 3000 years when the hill-top fort Histria, the first settlement, was founded on the site of Kaštel (Castle). Since then, it has changed its rulers numerous times. Pula has had ups and downs throughout its history. However, everything significantly changed when the emperor Franz Joseph made Pula the main navy base of Austria-Hungary. Subsequently, the town developed tremendously.

The coastal fortifications, that protected the town and its surrounding area, built during this period made Pula the most protected city in the Empire. This kind of heritage is not presently recognized and valorised enough. Not only it is decaying but it is also being devastated through thefts.

A great number of people support the conversion of these objects which would prevent further declining, as well as provide Pula with new distinctive sights. However, there are those who want to maintain the status quo, although the time has taken its toll.

**Keywords:** the main navy base of Austria-Hungary, fortifications, valorization